

MEDIACJA W SPRAWACH NIELETNICH

Ministerstwo Sprawiedliwości
Warszawa 2005 ISBN 83-921189-2-8

Barbara Wajerowska-Oniszczyk
Sędzia Sądu Rejonowego w Żorach

WPROWADZENIE

Naczelną zasadą prawa rodzinnego jest dobro dziecka. Ta sama zasada leży u podstaw ustawy z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 35 późn. 228 z późn. zmian.)

Art. 3 § 1 ustawy mówi, że w sprawie nieletniego należy się przede wszystkim kierować jego dobrem, dążyć do osiągnięcia pozytywnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego oraz zmierzać w miarę potrzeby do prawidłowego spełniania przez rodziców i opiekuna ich obowiązków wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny.

Pomimo zdecydowani nie represyjnego charakteru ustawy, w Polsce wśród specjalistów zajmujących się problematyką nieletnich zdecydowanie przeważa przekonanie o konieczności bardzo ostrożnego korzystania z możliwości przewidywanych przez ustawę i unikania prowadzenia postępowania w sprawach nieletnich, jeśli cele wychowawcze można osiągnąć w inny sposób. Z każdym postępowaniem przed sądem wiąże się bowiem niebezpieczeństwo stygmatyzacji Nieletniego w jego środowisku jako „przestępcy”, „zdemoralizowanego”, „o złych skłonnościach” itp., co wywiera skutek przeciwny od zamierzonego, niekiedy wręcz wpychając nieletniego w rolę zgodną z tymi określeniami.

Nie ulega wątpliwości iż sąd nie jest najlepszym miejscem do podejmowania działań wychowawczych. Wpływ na taki stan rzeczy ma atmosfera, która panuje na sali rozpraw. Postępowanie wiąże się ze stosowaniem określonych procedur a te niosą ze sobą sztywność, oficjalność.

Czas, którym dysponuje sąd na przeprowadzenie postępowania, utrudnia nawiązanie właściwego kontaktu z nieletnim, co w konsekwencji może doprowadzić do zastosowania niewłaściwego środka wychowawczego.

Art. 6 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich zawiera katalog środków wychowawczych i poprawczych, które sąd może stosować wobec nieletniego. Są wśród nich środki:

- upominawczo korekcyjne (upomnienie, zobowiązania do określonego postępowania),
- nadzory (np. rodziców, kuratora, organizacji młodzieżowej, itp.),
- wymagające spędzenia części dnia we wskazanej instytucji (np. ośrodki kuratorskie),
- środki związane ze zmianą środowiska wychowawczego o charakterze wolnościowym i izolacyjnym (np. rodzina zastępcza, placówka opiekuńczo-wychowawcza, ośrodek szkolno-wychowawczy, zakład poprawczy).

Nowelizacja Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich z dnia 15 września 2000 roku wzmocniając rolę pokrzywdzonego w postępowaniu, w art. 3a dała także sądowi pewien alternatywny sposób reagowania na niepożądane zachowanie nieletniego, wprowadzając możliwość kierowania sprawy do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego.

Idea mediacji, jako alternatywa wobec tradycyjnego systemu wymiaru sprawiedliwości stosowana jest w wielu krajach od kilkunastu lat.

W Polsce także nie jest już instytucją nową, aczkolwiek zalegalizowaną niedawno. Już w grudniu 1996 roku został opracowany eksperymentalny program mediacji między ofiarą a młodocianym i dorosłym sprawcą przestępstwa. Program był stosowany przez polskie sądy rodzinne i nieletnich.

DEFINICJA I PODSTAWOWE ZASADY MEDIACJI

Nasze prawo nie wskazuje definicji mediacji. Nie precyzuje jej ani ustawa kodeks karny, ani ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Nie udało jej się także wprowadzić tej definicji do rozporządzeń wykonawczych.

W ulotce „Mediacja w Polsce” czytamy:

„Mediacja to dobrowolne porozumiewanie się ofiary ze sprawcą w obecności osoby neutralnej - mediatora - w celu dojścia do ugody w kwestii zadośćuczynienia pokrzywdzonemu.”
Szerzej rozumiana definicja tego procesu sformułowana została przez „Centrum Negocjacji” w Warszawie: „Mediacja to interwencja - w spór lub negocjacje - dokonywana przez akceptowalną, bezstronną, neutralną „trzecią stronę”, czyli mediatora. Nie ma on władzy do podejmowania decyzji merytorycznych. Celem mediacji jest pomoc zwaśnionym stronom w dobrowolnym osiągnięciu ich własnego wzajemnie akceptowalnego porozumienia w kwestiach spornych. Mediacja jest procesem dobrowolnym i poufnym.”

Definicja ta aczkolwiek szeroka przywołuje w swoim brzmieniu podstawowe zasady mediacji określone Rekomendacją Rady Europy, które muszą być bezwzględnie przestrzegane na każdym etapie mediacji:

- dobrowolność (podkreślana bardzo wyraźnie przez ustawodawcę wola stron udziału w tym procesie, nikt nie ma prawa przymuszać kogokolwiek do przystąpienia do procesu mediacji),
- bezstronność (mediator nie narzuca swojej opinii, nie preferuje żadnej ze stron),
- neutralność (mediatorowi nie wolno narzucać stronom żadnych rozwiązań, nawet wtedy gdy wydają mu się one dla stron najlepsze, strony same wypracowują porozumienie),
- poufność (mediator przekazuje na zewnątrz tylko to co zostanie uzgodnione i na co uzyska zgodę stron oraz informacje wymienione w § 17 ust. 2, 3 rozporządzenia

Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich),

- akceptowalność (wyrażenie przez strony mediacji zgody na konkretnego mediatora, zgodę na tę a nie inną osobę a także zgodę na reguły mediacji). Słownik PWN określa natomiast mediację jako cyt.: „pośrednictwo, którego celem jest doprowadzenie do ugody między spierającymi się stronami. Osoba, która prowadzi mediację zwana jest mediatorem.”

Wszystkie funkcjonujące definicje mediacji przywołują jednakże ten sam cel mediacji.

Niewątpliwie zatem jest to proces zmierzający do ugody między sprawcą a pokrzywdzonym, którego celem jest zadośćuczynienie pokrzywdzonemu. W trakcie mediacji może ale nie musi dojść między stronami do pojednania. Pojednanie jest procesem daleko dalej idącym, zakładającym, że pokrzywdzony przebaczył sprawcy. Proces ten jednak nie jest jednak konieczny aby uznać mediację za udaną.

KORZYŚCI MEDIACJI

W idei mediacji zawarta jest myśl, że ma ona przynieść korzyści zarówno sprawcy jak i ofierze. Warto się więc zastanowić na czym mają polegać te korzyści, nie tylko w sferze materialnej lecz także psychologicznej.

POKRZYWDZONY

1. Osoba pokrzywdzona przestępstwem ma poczucie kontroli uczestnicząc w procesie mediacji, co powoduje niwelowanie szoku wywołanego przestępstwem. Będąc pod jego wpływem traci zaufanie do społeczeństwa, zmienia swoje nastawienie, wykształca się u niej poczucie alienacji społecznej.

W wyniku mediacji stan psychiczny pokrzywdzonego ulega poprawie, w konsekwencji jego stosunek do życia społecznego nabiera cech normalności. Mediacja przywraca mu poczucie godności.

2. Pokrzywdzony poznaje sprawcę i jego motywację do czynu. Nie zmaterializowany do tej pory sprawca, okazuje się być takim samym człowiekiem jak pokrzywdzony. Pokrzywdzony uzyskuje odpowiedzi na szereg pytań związanych ze zdarzeniem: dlaczego stał się ofiarą? Co było przyczyną postępowania sprawcy?

3. Pokrzywdzony bierze aktywny udział w sprawie ma wpływ na rodzaj i wysokość zadośćuczynienia. Występuje u niego poczucie rekompensaty a także satysfakcja, iż uświadomił sprawcy rozmiar szkód psychicznych i materialnych.

NIELETNI SPRAWCA

Dotychczasowe doświadczenia wskazują na to, że nieletni zwłaszcza na początku wyrażają zgodę na uczestnictwo w mediacji ponieważ sądzą, że pozwoli im to uniknąć „kary”. W trakcie postępowania mediacyjnego zmieniają jednak swój stosunek do sprawy jak i stosunek do pokrzywdzonego. Pokrzywdzony przestaje być osobą anonimową do której nieletni miał obojętny stosunek. Staje się osobą rzeczywistą, która wskutek działań nieletniego doznała szkody i cierpienia. Słuchając relacji ofiary lepiej rozumie krzywdę, którą jej wyrządził i zaczyna się czuć za to odpowiedzialny. Następuje wtedy u nieletnich spontaniczna próba naprawy tego co się stało poprzez propozycje zadośćuczynienia szkody stosowne do możliwości samego nieletniego.

Jest to niewątpliwie bardzo poważny element wychowawczy wywołujący daleko bardziej idące zmiany w osobowości nieletniego aniżeli np. stosowane w oparciu o treść art. 6 pkt 1, 2, 3 lub 5 u. p. n. środki wychowawcze.

Udana mediacja daje także korzyści wymiarowi sprawiedliwości - ułatwia bowiem i przyspiesza rozstrzyganie spraw nieletnich. Dobrze przeprowadzona mediacja zmniejsza też ilość spraw o odszkodowania wpływających do wydziałów cywilnych po zakończeniu postępowań opiekuńczo wychowawczych lub poprawczych.

KIEROWANIE SPRAW DO MEDIACJI W POSTĘPOWANIU W SPRAWACH NIELETNICH

Zgodnie z treścią art. 3a § 1 upn, sąd rodzinny może kierować sprawę do postępowania mediacyjnego w każdym stadium postępowania, a zatem tak w czasie postępowania przed sądem, jak i w toku postępowania wykonawczego, a o skierowaniu decydują wyłącznie względy celowości oraz wzgląd na dobro nieletniego.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 56, póź. 591) sprecyzowało zasady i tryb przeprowadzenia mediacji.

- dobór spraw

§ 2 cytowanego rozporządzenia stanowi, iż do mediacji kieruje się w szczególności sprawy, **których istotne okoliczności nie budzą wątpliwości.**

- Ustalenie istotnych okoliczności sprawy należy do sądu rodzinnego. W żadnym wypadku nie można tego powierzyć mediatorowi. Gdy chodzi o nieletniego, to nie może on przeczyć temu, że popełnił określony czyn, chociaż nie chodzi tu o konieczność przyznania się do winy czy też konieczność podzielenia w pełni wersji wydarzeń przedstawionych przez nieletniego. Jeśli jednak nieletni utrzymuje, iż czynu się nie dopuścił mediacja nie może być przeprowadzona.

- Mediacja nie może być przeprowadzona także wówczas, gdy stan psychiki nieletniego wskazuje na konieczność jego leczenia lub terapii

- Nie należy kierować do mediacji spraw związanych z przestęp-

czością zorganizowaną, także takich w których występuje wielość nieletnich i pokrzywdzonych tzw. spraw wielowątkowych - Wpływ na skierowanie sprawy do mediacji powinna mieć także wartość szkody. Ugoda wypracowana w wyniku mediacji przez strony postępowania, nie stanowi w świetle przepisów kodeksu postępowania cywilnego tytułu egzekucyjnego.

Nie spełnia bowiem wymogów określonych w art. 777 § 1 kpc. W tym stanie rzeczy kierowanie do mediacji spraw, w których wartość szkody jest wysoka nie spełniłoby swojego celu z uwagi na niemożność prowadzenia egzekucji.

Obecnie jednak ustawodawca zajmuje się projektem zmian do ustawy kodeksu postępowania cywilnego, rozważając wprowadzenie mediacji do postępowania cywilnego. Być może możliwe będzie w przyszłości nadanie tytułu wykonawczego ugodzie wypracowanej w wyniku mediacji.

- uczestnicy mediacji

Zgodnie z treścią § 10 cytowanego wyżej rozporządzenia w postępowaniu mediacyjnym uczestniczą: nieletni, pokrzywdzony oraz rodzice lub opiekun nieletniego, a jeżeli pokrzywdzonym jest małoletni - także jego rodzice lub opiekun, zwani dalej uczestnikami.

Do postępowania mediacyjnego ma prawo skierować sprawę tylko sąd rodzinny. Może to uczynić w każdym stadium postępowania. Może on działać na wniosek („z inicjatywy”) pokrzywdzonego i nieletniego albo z urzędu ale za zgodą osób pozostających w konflikcie. Ustawa nie przesądza formy wniosku, czy też zgody. Może to być zatem zarówno forma pisemna jak też ustna. Musi być jednak wyrażona dobrowolnie, bez nacisku. Nie ma, zdaniem autora przeszkód, aby zgodę tę odebrał na zarządzenie Sądu - na piśmie - mediator. Należy bowiem pamiętać o tym, iż uczestnicy mediacji mają prawo wycofać swoją zgodę na mediację w każdym stadium postępowania- bez żadnych konsekwencji (powoływana wyżej zasada dobrowolności obowiązuje w każdym stadium postępowania).

- forma skierowania sprawy do mediacji

Skierowanie sprawy do mediacji jest decyzją procesową, powinno mieć zatem formę **postanowienia**.

Przykład:

Sygn. akt III Npw 1/04 (Nów, Nk, Nw)

Postanowienie

Dnia 14 czerwca 2004 roku

Sąd Rejonowy w..... Wydział III Rodzinn i Nieletnich

w składzie:..... po rozpoznaniu w dniu 14 czerwca 2004 roku

w..... na posiedzeniu niejawnym sprawy nieletniego: Jana Kowalskiego - syna Jana i Anny

ur. w dniu..... zam.....

o czyn z art.

postanowił

1. skierować sprawę nieletniego Jana Kowalskiego na drogę postępowania mediacyjnego

2. wyznaczyć do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego mediatora Annę Nowak

3. wyznaczyć mediatorowi 30 dniowy termin na przeprowadzenie mediacji

Przykład zarządzenia:

Z (odpis postanowienia doręczyć uczestnikom mediacji w osobach:

-nieletniego.....

- rodziców nieletniego./ opiekuna/.....

10

- pokrzywdzonego.....

- lub jeśli pokrzywdzony jest małoletni - w osobach rodziców pokrzywdzonego (opiekuna)

- odpis postanowienia doręczyć prokuratorowi

- odpis postanowienia doręczyć mediatorowi / może nim być instytucja, o której mowa w § 3 ust. 1 lub osoba godna zaufania spełniająca wymogi § 4, 6 ust. 1 rozporządzenia Ministra

Sprawiedliwości z dnia 18 maja 2001 roku w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich

- zlecić mediatorowi Annie Nowak przeprowadzenie mediacji w terminie.....

(w zleceniu podać dane osobowe nieletniego i pokrzywdzonego i ich adresy) przesłać mediatorowi

kopię: postanowienia o wszczęciu postępowania, kopię protokołu wysłuchania lub przesłuchania (jeśli czynności były dokonywane przez prokuratora) nieletniego, zeznania pokrzywdzonego bądź protokołu zawiadomienia o czynie karalnym,

- termin mediacji

Zgodnie z treścią § 9 ust 1 rozporządzenia w sprawie postępowania mediacyjnego w sprawach nieletnich w postanowieniu o skierowaniu sprawy do mediacji sąd rodzinny określa termin, w którym powinien otrzymać pisemne sprawozdanie z postępowania mediacyjnego, nie dłuższy niż 6 tygodni. W wyjątkowych wypadkach gdy istnieje duże prawdopodobieństwo zawarcia ugody, Sąd może termin ten przedłużyć na czas określony nie dłuższy niż 14 dni.

Termin ten biegnie od daty doręczenia instytucji lub osobie godnej zaufania o której mowa w § 3 ust 1 lub 2 powołanego wyżej rozporządzenia, postanowienia o skierowaniu sprawy do mediacji.

- dostęp mediatora do akt

Duże znaczenie ma dostęp mediatora do informacji zawartych w aktach. Mediator może zapoznać się z informacjami zawartymi w aktach sprawy w zakresie niezbędnym do przeprowadzenia postępowania mediacyjnego. Nie udostępnia się jednak mediatorowi zawartych w aktach sprawy materiałów objętych tajemnicą państwową, służbową, materiałów dotyczących stanu zdrowia nieletniego a także danych o jego karalności. Należy jednak, zdaniem autora, przesłać mediatorowi jako załącznik do zlecenia:

- kserokopię zawiadomienia o dokonanych przez nieletniego czynie karalnym lub o jego demoralizacji,
- kopię postanowienia o wszczęciu postępowania wyjaśniającego
- kopię zaświadczenia o wysokości wyrządzonej szkody lub kopię obdukcji lekarskiej.

Generalnie przyjmuje się, że przed rozpoczęciem mediacji należy mediatora poinformować o wszystkich znaczących faktach i okolicznościach sprawy poprzez dostarczenie niezbędnych dokumentów.

Nie ma przeszkód, aby mediator zapoznał się z ww. informacjami w sekretariacie sądu w obecności kierownika sekretariatu, jeśli otrzymane dane będą dla niego niewystarczające. Należy pamiętać o tym, aby po zakończonym procesie mediacji wezwać mediatora do zwrotu otrzymanych odpisów i kserokopii dokumentów a także notatek z akt sprawy i postępowania mediacyjnego.

- mediator

Mediator odgrywa w postępowaniu mediacyjnym istotną i ważną rolę. Ważne jest aby nie był gospodarzem, lecz gościem procesu mediacji. Jego rolę można scharakteryzować w 8 punktach:

MEDIATOR

- jest osobą poszukującą źródła konfliktu (źródłem informacji są dla niego materiały otrzymane z sądu i informacje stron uzyskane przy zastosowaniu wyuczonych technik),
- jest bezstronnym organizatorem,
- mediator to aktywny słuchacz (pomaga zrozumieć stronom istotę sporu i sprecyzować ich interesy),
- jest osobą sprawdzającą realność i wykonalność propozycji,
- zachęca do poszukiwania rozwiązań alternatywnych,
- poszerza źródła informacji,
- pomaga w zakończeniu sporu.

Bardzo ważna z punktu widzenia skuteczności zawarcia ugody jest kontrola wykonania w terminie ugody przez nieletniego. Sprawa ta nie została jeszcze do tej pory uregulowana przepisami prawa. Praktyka wskazuje jednak na to, iż do tej pory strażnikiem wykonania zobowiązań wynikających z

ugody był mediator.

Na prawidłowe wypełnianie funkcji przez mediatora ma niewątpliwie wpływ jego przygotowanie merytoryczne.

Konieczne jest zatem odpowiednie przygotowanie, przeszkolenie.

Mediator ma obowiązek sporządzenia pisemnego sprawozdania z postępowania mediacyjnego (nawet wówczas gdy nie zakończyło się ono osiągnięciem porozumienia). W razie zawarcia ugody powinien sporządzić osnowę ugody podpisaną przez strony.

Szczegółowe warunki sprawozdania określa § 17 cytowanego wyżej rozporządzenia w sprawie postępowania mediacyjnego w prawach nieletnich.

Tak sporządzony protokół mediator przesyła sędziemu rodzinnemu.

- postępowanie po zakończeniu postępowania mediacyjnego

Nie ulega wątpliwości, iż proces mediacji podlega kontroli i ocenie sądu, czy też sędziego rodzinnego.

Jeśli sędzia rodzinny uzna, iż w wyniku mediacji osiągnięte zostały wobec nieletniego określone cele wychowawcze może umorzyć postępowanie. Może jednak także zastosować wobec nieletniego przewidziane ustawą środki wychowawcze gdy zmiany w osobowości nieletniego, w rozumieniu art. 3 § 1 upn, uzna za niewystarczające.

- koszty mediacji

Zgodnie z treścią art. 32 § 1 upn koszty postępowania mediacyjnego ponosi Skarb Państwa. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2001 roku w sprawie szczegółowych zasad ustalania kosztów postępowania w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 90, póź. 1009) przewiduje w § 8, iż należność zryczałtowana za przeprowadzenie postępowania mediacyjnego wynosi 10 % kwoty bazowej dla sądowych kuratorów zawodowych.

Nie ulega wątpliwości, iż prawidłowy proces wychowawczy u nieletnich jest bardzo istotny z punktu widzenia interesu społecznego. Dotyczy bowiem naszego wspólnego bezpieczeństwa teraz i w przyszłości. Dobrze przeprowadzony proces wychowawczy daje nadzieję na to, iż nieletni sprawca nie stanie się dorosłym przestępcą.

Reasumując: wprowadzona do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich mediacja daje nam sędziom możliwość wyboru. Stwarza także nowe możliwości oddziaływania na osobowość i psychikę nieletnich. Kontakt nieletniego sprawcy i ofiary może być najlepszą lekcją w życiu nieletniego.

Bibliografia:

1. Prof. dr hab. Dobrochna Wójcik - Psychologiczne problemy mediacji między sprawcą przestępstwa a ofiarą/ w postępowaniu w sprawach nieletnich, Teoria i praktyka pojednania ofiary ze sprawcą - Materiały konferencji międzynarodowej (Warszawa 26-27 styczeń 1995) stowarzyszenie Penitencjarne Patronat, Warszawa 1995.
2. Por. M. Cieślak, Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich). Palestra 1973 nr 1.
3. Por. A. Gaberle, Alternatywne środki stosowane wobec nieletnich. Mediator 1/2002.
4. Zob. Z. Czwartosz, E. Czwartosz, Mediacje między ofiarą a sprawcą (materiały robocze dla uczestników kursu).
5. Por. J. Waluk, Mediacje jako instytucja dla pokrzywdzonego. Mediator 1/2002
6. Andrzej Gaberle, Marianna Korcyl - Wolska - Komantarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, Wydawnictwo Wądołowskich, Gdynia 2002.

